

MEKANSAL ADALETTE SANAT VE SANATÇININ YERİ

ART AND THE PLACE OF THE ARTIST IN SPATIAL JUSTICE

Buse DALOĞLU¹- 0000-0003-3095-7404

ÖZET

Günümüzde kent, mekân, mekânsal adalet gibi kavramlar oldukça ön plandadır çünkü insanlar daha eşit ve demokratik dengeler istemiş ve bunu buldukları mekanlarla bağdaştırmıştır. İnsanların en temel hakları olan ekonomik özgürlük, barınma, sağlık, eğitim gibi toplumsal adalete ilişkin tüm konuların mekânsal bir boyutu vardır. Mekânsal adalet kavramı toplumun istek ve ihtiyaçlarının eşit dağılımıyla ilgilidir. Özellikle ülkemizde de görülen rantsal radikal değişimler bu konuyla birebir bağlantılıdır. Aynı zamanda mekânsal adalet birçok disiplinde farklı şekillerde incelenir. Bu araştırmada sanatın perspektifinden mekânsal adalet kavramını derinlemesine analiz etmek, mekânsal adalet kavramının toplum ve sanatçı üzerindeki yansımalarını aktarmak ön plandadır. Araştırma kapsamında özellikle mekânsal adalet ve bununla alakalı diğer kavramlar genel olarak incelenip açıklandıktan sonra, mekânsal adaletin işletilmesinde sanat ve sanatçının yeri sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kent Hakkı, Mekan, Mekansal Adalet, Mekansal Adalet Ve Sanat, Mekansal Adalet Ve Sanatçı*

¹ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi, buse.daloglu7@gmail.com

ABSTRACT

Today, concepts such as city, space and spatial justice are at the forefront because people wanted more equal and democratic balances and associated this with the places they were in. All issues related to social justice, such as economic freedom, housing, health and education, which are the most basic human rights, have a spatial dimension. The concept of spatial justice is related to the equal distribution of the wants and needs of the society. Radical radical changes, especially seen in our country, are directly related to this issue. At the same time, spatial justice is studied in different ways in many disciplines. In this research, it is at the forefront to analyze the concept of spatial justice from the perspective of art and to convey the reflections of the concept of spatial justice on society and the artist. Within the scope of the research, after the spatial justice and other related concepts were examined and explained in general, the place of art and the artist in the operation of spatial justice was questioned.

Keywords: *Right to the City, Space, Spatial Justice, Spatial Justice and Art, Spatial Justice and the Artist*

1. GİRİŞ

Türkiye’de kentleşme olgusu toplumsal ve ekonomik yapının en önemli öğelerinden biridir. İlk kentsel dönüşüm eylemlerinin, Osmanlı Devleti’nin son yüzyılında İstanbul’un yangın alanlarının düzenlenmesine yönelik salt fiziksel içerikli imar düzenlemelerine dayandığı bilinmektedir. 1854 yılında meydana gelen Aksaray yangının ardından hazırlanan yangın yeri planı ve 1864 yılında meydana gelen Hoca Paşa yangınının ardından hazırlanan yangın sahası haritası bu kapsamda değerlendirilebilir (Tekeli, 2010). Daha sonra Cumhuriyetin ilanı ile birlikte dönüşüm planlarının Ankara, İstanbul, İzmir gibi önemli görülen kentlerde konutların yeniden yapılandırılması üzerine odaklandığını söylemek mümkündür. Bu uygulamalarda, değer artışı ve değer paylaşımı beklentileri eşliğinde kentlerin fiziksel yapısı değiştirilmek istenmiştir. Günümüze kadar olan bu süreçte özellikle imar haklarının artışı ve rant temelli fiziksel mekanın yenilenmesi, anlık ve kısa etkiler yaratırken; kent sorunlarının sadece şehir içinde yer değiştirmesine sebep olmuştur. Bu sürecin şekil almasında birçok neden olsa da asıl mekânsal ayrışmaya sebep olan ve sosyo-mekânsal sorunları ortaya çıkaran neden yoksulluktur. Dönüşümlerin sosyal ve çevresel boyutlarını yok sayarak suçun ve yoksulluğun temelini görmezden gelen bu sistem çoğunlukla fiziki bir müdahale olarak kalmıştır. Yerel halk ile olan bu etkileşim ve damgalama karşılıklı bir hal almış ve mahalle içinde suç oranı artmıştır. Harabe, sağlıksız, çöküntü diye nitelendirilen alanlar yıkılıp yerine devlet destekli yapılar inşa edilmiştir. Ancak bu sürecin sonunda sosyal ve ekonomik bir dönüşüm gerçekleşmemiştir. Bu yapılar inşa edilirken yerel halkın sosyal tepkilerine baktığımızda yaşam biçimleri ve kültürleri tamamen yok sayılmıştır.

Günümüzde kent, nüfusun kentte nasıl dağıldığı ve kentte sınıflar arasında konutların ve yaşam alanlarının nasıl ayrılaşmasına bağlıdır. Bu dağılımdaki eksiklikler kentsel adaletin tesis edilip edilmediğine dair tartışmaları ve kentsel dönüşüm süreçlerinde soylulaştırma süreçlerinin etkilerini ortaya koyar. Devlet destekli soylulaştırma hareketlerini hızlandırmak için tesis edilen oluşumlardan en önemlisi Toplu Konut İdaresi’nin başlattığı inşa hareketleridir. Bu hızlı ve etkili olması planlanan inşaat hareketlerinin vaadi; gecekonduların bölgelerinde yaşayan yoksul halkın daha refah bir hayat sürmesidir. Ancak Zaman Gazetesinden İsa Sezen’in haberine göre, başbakanlığa bağlı Toplu Konut İdaresinin (TOKİ)

2012’de konut sahipleri arasında yaptığı memnuniyet anketine katılanların yüzde 72’si konutlarda kullanılan malzeme kalitesinin beklentileri karşılamadığını düşünmektedir.² Bunun dışında yapılmış mahalle memnuniyet anketlerine göre Toki konutlarına yerleşen mahalle sakinlerinden birçoğu site hayatına uyum sağlayamayıp gecekonduların alışkanlıklarından kopmamakta ve devletin onlara sunduğu vaatleri yerine getirmediğini ifade etmektedir.

Çarpık kentsel dönüşüme giren mahallelerde bu kopamama durumu gecekonduların kültürü ve TOKİ kültürünün eş zamanlı varoluşunu beraberinde getirmiştir. Özellikle az gelişmiş veya hala gelişmekte olan semtlerde gözlemlediğim kadarıyla yüksek binaların içinde aslında hala gecekonduların kültürü devam etmektedir. TOKİ tarafından yapılan konutlarda yaşayan insanların site kurallarına adapte olamadığı ve o binaların içinde gecekonduların kalma sosyal alışkanlıklarını sürdürmeye çalıştıkları gözlemlenmiştir.

Kentsel dönüşümün halkın toplumsal alışkanlıklarını hiçe sayması sosyal adaletsizliklere, eşit sağlanamayan temel haklar ise ekonomik adaletsizliklere neden olabilir. Eşit sağlanamayan sağlık, barınma, eğitim, ulaşım gibi mekanı içerisine alan temel hakların ihlali de mekânsal adaletsizliğe dahildir.

Bu araştırmanın amacı mekan, kent hakkı, soylulaştırma, mekânsal adalet ve mekânsal adaletsizlik kavramlarından yola çıkarak kentsel dönüşüm süreçlerini sorgulamak, disiplinlerarası bir bakış sanat ve sanat eserleri üzerinden yeni bir okuma alanı açmaktır. Bu bağlamda kent hakkı, mekânda adalet ve soylulaştırma üzerinde çalışmalar yapan sanatçılar ve eserleri incelenerek bu kavramların izleri sürülmüştür.

Araştırmanın ilk bölümünde kavramsal çerçeve açıklanacak, ikinci bölümünde mekânsal adaletin sanat ve sanatçıyla ilişkisi incelenip bu bağlamda sanat eserleri analiz edilecektir. Çalışma özellikle mekânsal adalet ve sanat ilişkisini inceleyerek alana katkı sağlamayı hedeflemektedir.

[2https://www.diken.com.tr/toki-ev-sahiplerini-memnun-edemiyor-3-kisiden-biri-tokiden-sikay-etc/](https://www.diken.com.tr/toki-ev-sahiplerini-memnun-edemiyor-3-kisiden-biri-tokiden-sikay-etc/)

2. KENT HAKKI

Kent hakkı kavramını inceleyebilmek için önce kent kavramına bakmamız gerekir. Kent kavramı sözlüğe göre, ‘‘ilçe ya da ilçeden büyük olan yerleşim yeri’’ dir. Tdk’ya göre; genelde nüfusunun çoğu sanayi, ticaret ya da hizmet alanında çalışan ve tarımsal etkinliklerin de yapılmadığı yerleşim alanlarıdır.³ Birçok terimi beraberinde getiren kent kavramının bir diğer tanımı şu şekildedir ; ‘‘ (...) içinde yaşayanların çoğunluğunun tarım dışı iş-dallarında çalıştığı, nüfus yoğunluğuna sahip, insanların barınmadan, eğlenmeye tüm ihtiyaçlarının karşılandığı ve sürekli bir toplumsal gelişim gösteren, bütünleşme derecesinin yüksek olduğu’’ yerleşim birimi (Keleş,1973:7).

Gelişen uygarlıklarla beraber şekil almaya devam eden kent kavramı her döneme göre tanım değiştirmiştir. Örneğin, Ortaçağın en önemli kent tanımı; Marver’in ‘‘duvarlarla çevrili insan yerleşimleri’’ ifadesidir (Demirer vd, 1999:29). Günümüze baktığımızda kent tanımında başlıca nüfus yoğunluğu, ekonomi gibi nitelikler kullanılır. Kent mekânı, tarih boyunca insanlarla var olmuş ve bu yüzden kendi dinamiklerini oluşturmuştur. Toplumla olan sürekli ve canlı etkileşimi ise kent hakkı kavramını ortaya çıkarmıştır.

Kent Hakkı kavramı ilk kez, düşünür Henri Lefebvre tarafından 1968 senesinde kullanılmıştır. Lefebvre’nin 1967 yılında yazdığı makale sonrası ortaya çıkan ve kendisinin ‘‘bir çılgılık ve bir talep’’ (Lefebvre, 2015: 132) olarak nitelendirdiği kent hakkı kavramı kent düşüncesinin temel sorularından biri haline gelir. Ona göre kent, kapitalizm etkisiyle kentlilerden çalınmıştır. Bu yüzden kentlilerin kent hakkını talep etmektedir. Aslında makalesinde temel olarak kentleşme ve kentleşmenin getirileri hakkında eleştiriler yapmıştır. David Harvey (Harvey, 2006, 2008) de bu kavramı tartışmayı kapitalist kentleşme üzerinden yapar. İkisinin de en önemli görüşlerinden biri, kentleşme ve kapitalizmin iç içe ve birbirlerine bağlı olarak devam etmesidir. Onlara göre kentleşme süreci kapitalist düzen ile beraber üretimde kalmaktadır.

Lefebvre’ye göre kapitalizm mekânın üretim süreçlerini etkileyerek kendi devamlılığını sağlamıştır ve toplumsal ilişkileri yeniden üretmektedir (1991:9-10). Kent mekânı sadece kapitalizmle eşleştirip alınıp satılan ve değişimlerini bu dengeler içinde gerçekleştirebilen bir

[3https://sozluk.gov.tr/](https://sozluk.gov.tr/)

meta olarak görülmektedir. Ona göre, bu değişimlerde sermayenin baskın rolü kentlilerin kent haklarının ihlaline yol açar Lefebvre kent hakkını, eski kent mekanları hakkı ve temekkül hakkı olarak tanımlamıştır (Baysal,2019). Bu tanımlamaya göre; kent hakkı, kentte hayatını devam ettiren insanların kendi ihtiyaçları için kenti değiştirme ve üretme hakkıdır.

David Harvey, kent hakkını var olana erişim hakkından ziyade, var olanı değiştirme hakkı olarak nitelendirmektedir (Sadri, 2011, s.1). Harvey'e göre;

Şehir hakkı, şehrin barındırdığı kaynaklara bireysel veya kolektif erişim hakkından çok daha öte bir şeydir: Şehri gönlümüze göre değiştirme ve yeniden icat etme hakkıdır bu. Dahası, bireysel değil kolektif bir haktır, çünkü şehri yeniden icat etmek kaçınılmaz olarak kentleşme süreçleri üzerinde kolektif bir gücün uygulanmasına bağlıdır. Kendimizi ve şehirlerimizi şekillendirmek ve yeniden şekillendirmek, insan hakları içinde en değerli, fakat bir o kadar da ihmal edilmiş olanıdır. Öyleyse bu hakkı en iyi biçimde nasıl kullanabiliriz? (Harvey, 2012, s. 44).

Ona göre şehir hakkını talep etmek, kentleşme süreçlerinde şehirlerimizin nasıl şekillendirildiği ve yeniden şekillenmesi üzerinde güç talep etmektir ve bunu radikal bir biçimde yapmaktır. Kent hakkının sahibinin yoksul ve üreten kesim de olduğunu belirtir ve herkesin kent üzerinde hakkı olduğuna dikkat çeker. Kentin mekânsal boyutlarının olması ve sosyal bir kavram olarak görülmesi kent hakkı ve mekan arasındaki ilişkiyi sorguladır.

2.1. Mekan

Mekân kelimesi, Arapça "kevn" sözcüğünden türemiştir; ikamet edilen yer, mahal anlamına gelir. Mekân veya yer, çeşitli yaklaşımlar tarafından farklı ele alınmakla beraber, geniş bir çerçeveye ile insanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde eylemlerini sürdürmesine elverişli olan boşluk ve sınırları gözlemciler tarafından algılanabilen uzay parçası olarak tanımlanabilir.⁴ David Harvey "Postmodernliğin Durumu" adlı kitabında mekanı modernist ve postmodernist bakış açısıyla ele almıştır:

⁴<https://tr.wikipedia.org/wiki/Mek%C3%A2n>

Modernistler mekânı toplumsal amaçlar uğruna biçimlendirilebilecek bir şey olarak görürken, postmodernistler için mekân, belki zaman dışı ve ‘hiçbir çıkar gözetmeyen’ bir güzelliğin kendi içinde bir amaç olarak elde edilmesi amacı hariç, her şeyin üzerinde yükselen bir toplumsal amaçla zorunlu hiçbir bağı olmayan estetik hedef ve ilkelere göre biçimlendirilebilecek bağımsız ve özerk bir şeydir (Harvey, 2014, s. 84).

Onun için mekân kavramı, toplumsal olayların gerçekleştiği, toplumsal olguların ortaya çıktığı ve toplumdaki gündelik yaşamın biçimlendiği bir yapı olarak ele alınmalıdır. İnsanların anlam kattığı mekân, toplumsal süreçlerde de büyük rol oynamaktadır.

Mekân kültürel ve sosyal yaşam için ortak dil ve sınırlar geliştirir. Birçok disiplin içerisinde tartışılan mekân kavramı, sosyal, kültürel, ekonomik, politik vb. tüm insan deneyimlerini şekillendirir ve şekillendirilir. Dolayısıyla bu deneyimlerin ortaya çıkması ve devam etmesinde büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda mekân sadece fiziksel bir olgu değildir çünkü toplumun sosyal ilişkilerini de büyük ölçüde belirler.

2.2. Soylulaştırma

Kent mekânında meydana gelen ve gelişen dönüşümler, yerinden edilme(soylulaştırma) kavramını ön plana çıkarmıştır. Soylulaştırma kavramı, bir kavram olarak ilk kez 1964 yılında sosyolog Ruth Glass tarafından, Londra'nın işçi mahallelerindeki konutların orta ve üst sınıf tarafından ele geçirilmesi, bu konutların yerine eskiye nazaran daha şık ve daha lüks konutların yapılması ve bu bölgelerin sosyal karakterini değiştirilmesi ile ilgili olarak kullanılmıştır (Uysal, 2006). Ayrıca soylulaştırma; “toplumsal dönüşümlerin mekân üzerindeki etkilerini kent peyzajında deneyimlediğimiz ve gözlemleyebildiğimiz bir süreçtir (Smith N, Williams P, 2015, s. 33). Soylulaştırma bir yerinden edilme meselesidir. Kent içinde gecekondular gibi yıkılmaya yüz tutmuş alanlarda bulunan halkın sosyo-ekonomik bakımdan sınıfsal ve mekânsal ayrışması olarak tanımlanabilir. Özellikle işçi sınıfının yaşadığı bölgelerin daha yüksek gelir sahibi insanlar tarafından fiziksel, ekonomik ve kültürel işgalidir. Konutların eski sahiplerinin uğradığı değişimler bütünüdür. Soylulaştırmanın ekonomik sonuçlarının yanı sıra mekânsal ve toplumsal alanda da ciddi sonuçları ortaya çıkmıştır.

Günümüzde özellikle gecekondu mahallelerinde kentsel dönüşümle beraber gelen soylulaştırma eylemleri, sosyal çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Çünkü mahalleye taşınan yeni ve varlıklı sınıf, mahallenin değerini arttırmış olacağı için mahallede yaşayan eski yerlilerin yer değiştirmesine sebebiyet verir. Bu sürecin ilk zamanlarında beraber yaşayan gruplar zamanla birbirlerinden ayrılarak sosyal bir çatışma içine girmişlerdir. Türkiye’de soylulaştırma meselesi özellikle Cihangir, Galata, Balat, Gültepe gibi tarihsel olarak köklü bir yerleşik nüfusa sahip semtlerin üzerinden tartışılmıştır.

3. MEKANSAL ADALET VE SANAT

3.1. Mekansal Adalet Kavramı

Birinci bölümde bahsedilen kent ve kent hakkı kavramları, mekanla ve toplumla birebir ilişkili olduğu için mekânda adalet kavramını da beraberinde getirir. Mekân ve toplum arasındaki bağlantı, toplumsal adalet ve toplumsal adaletsizlik kavramları üzerinde düşünmeyi de gerekli kılmaktadır. Mekânsal adalet, aslında şehir hakkı kavramını tamamlayıcı bir fikirdir. Bu bağlamda; Edward W. Soja, David Harvey gibi isimler içinde buldukları mekânı, sosyal adaletle bağdaştırırlar. Örneğin; Edward Soja çalışmalarında, içinde yaşadığımız coğrafyayı çözenin ve değişim için atılacak adımların adil bir mekan ve kent anlayışıyla olabileceğini savunmaktadır ve bunun en temel insan haklarından olduğunu iddia eder. Edward W. Soja’nın çalışmalarında, mekânsal adalet kavramıyla, toplumsal adalet ve mekan birbirine bağlanmaktadır. Adaletin kentsel kökeni üzerine de eğilen Soja, bu kavramın tarihsel gelişimine değindikten sonra çağdaş adalet kavramsallaştırmalarını da J. Rawls, D. Harvey, I. M. Young gibi düşünürler üstünden özetler. Onun için mekânsal adalet, “toplumsal olarak değerli kaynakların ve bunları kullanma fırsatlarının mekânda adil ve eşitlikçi dağılımını” içerir.

Soja’nın bu kavramı açıklamak için kullandığı örneklerinden biri, Los Angeles’taki otobüslere erişim adaletsizliğidir. Ona göre; Kent hakkı, kente erişebilmeyi gerektirir ve bunu kent içinde hareket ederek yaptığımızda ihtiyaçlarımıza hizmet eden ulaşım sistemlerine ihtiyacımız vardır. Soja’ya göre Los Angeles’taki ulaşım sistemleri, özellikle düşük gelirli insanların hareketliliğini engelleyecek şekilde finanse edilmekte ve organize edilmektedir.

Mekânsal adalet, yaşadığımız kent hakkında sorular sorar ve iş, eğitim, sağlık hizmetlerine adil erişim, ulaşım, barınma gibi toplumun temel haklarının eşit bir coğrafi dağılımını sağlamaya çalışır. Mekânsal kaynakların eşit dağılımı, nüfusun yoğun olduğu bölgelerde yoksulluk ve ayrımcılıkla mücadele eden alanlarda ve siyasi bir baskının olduğu yerlerde daha kısıtlıdır. Çok gelişmiş ülkelerde bile görülen bu adaletsizliğin temel bileşenlerinden biri kalkınmanın küresel, bölgesel ve yerel olarak eşitsiz olmasıdır. Toplumun her bireyini ilgilendiren bu adaletsizlik kent içinde sosyalleşmeyi de kısıtlar.

Bu kavram, toplumsal adaletin bir parçasıdır ve halkın çıkarlarını korumak için yerel yönetimler, şirketler ve sivil toplum örgütleri tarafından kullanılmaktadır. Ülkemizde ekonomik ve toplumsal değişkenlere bağlı olarak görülen bu adaletsizliklere dikkat çekmek isteyen kuruluşlar vardır. Bunlardan en etkilisi olan Mekânda Adalet derneğinin ifadesine göre, kendilerinin ülkede inşaat/hafriyat öncelikli politik ekonominin dayattığı düzene karşı yerel toplulukların, taban hareketlerinin, aktivistlerin tarihsel, toplumsal ve mekânsal adalet taleplerini ve yaşamı merkeze alan bir tahayyülde ortaklaşma hedefleri vardır. Mekânda Adalet Derneği'ne göre, mekânsal adalet birbirine geçmiş iki olguyu barındırır. Bu olgulardan ilki yoksulluk, barınma, eğitim, sağlık, ayrımcılık gibi toplumsal adaletle ilişkili tüm konuların mekânla ilişkili olduğudur ve buna ek olarak toplumsal adaletsizlikler kentsel ve kırsal alanlarda mekânsal ilişkiler üzerinden açığa çıkarlar. Bu iki olgudan bahsederken toplumsal bir talep ve siyasi bir vizyon olarak mekânsal adaletin hem bir dağıtım boyutu (kaynakların, hizmetlerin, mekânların, tehlikelerin) hem de farklılıkların (yani farklı mekânsal ihtiyaçları ve talepleri olan bireylerin ve bireylerden oluşan grupların farklılıklarının) tanınmasına dair bir boyutu olduğunu iddia ediyorlar.⁵ Derneğe göre; mekansal adalet, planlama, mimari, tasarım, kent sosyolojisi, kent etnografisi, çevre çalışmaları, kent çalışmaları vb. birçok disiplinle ilişkili olmakla kalmayıp, aynı zamanda çok önemli hukuki bir boyuta da sahiptir. Mekânsal adalet kavramı, birçok adaletsizlik örneğini tekrar tekrar üreten sosyal ve mekânsal dinamiklere karşı çıkar. Mekansal adalet, halkın refahı, sosyal eşitlik, sağlık, güvenlik ve çevresel sürdürülebilirlik gibi unsurların önemli olduğu bir çevrede yaşama hakkını savunur.

⁵<https://mekandaadalet.org/mekanda-adalet-nedir/#top>

Mekansal adaletin önemi, insanların yaşam kalitesini etkiler. Birçok insan, iyi bir konut, güvenli bir çevre ve iyi bir işe sahip olmanın, kendilerine ve ailelerine daha iyi bir gelecek sağlayabilecekleri anlamına geldiğinin farkındadır. Ancak, mekansal adaletsizlik, bazı toplum gruplarının, özellikle de yoksul ve dezavantajlı grupların bu imkanlara erişmesini zorlaştırır. Bu durum, yoksulluk, suç oranlarında artış ve genel olarak toplumsal dışlanmayla sonuçlanabilir. Mekansal adalet, ayrıca çevre ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı açısından da önemlidir. Doğal kaynaklara erişim ve kullanım, genellikle toplumun güçlü kesimleri tarafından kontrol edilir ve bu nedenle diğer grupların bu kaynaklara erişimini sınırlar. Bu durum, ekolojik adaletsizliğe ve toplumsal çatışmalara yol açabilir. Mekansal adalet uygulamaları ise halkın yaşam kalitesini artırmaya yönelik politikalar ve projeleri içerir. Bu uygulamalar, yoksul ve dezavantajlı gruplara öncelik veren ve toplumun her kesimine eşit erişim sağlayan politikaları içermelidir. Mekansal adalet uygulamaları arasında, yoksul mahallelerin iyileştirilmesi, ulaşım ağlarının genişletilmesi ve çevre koruma politikaları gibi konular yer alabilir. Bu uygulamalar, yerel yönetimler, şirketler ve sivil toplum örgütleri tarafından gerçekleştirilebilir.

3.2. Mekânsal Adalet Kavramının Sanat Pratiklerine Yansıması

Mekânsal adalet kavramı, bir önceki bölümde de açıklandığı gibi doğrudan kent ve toplum ile ilişkilidir. Mekânın toplumu şekillendirici gücü sanatında konusu haline gelir. Sanatı günlük yaşamda temellendiren sanatçılarda soylulaştırma, kent hakkı, mekânsal adalet üzerine çalışmalar yapmıştır. Bunlara örnek olarak; mülkiyet, barınma hakkı, ulaşım ve sosyal konut hakkı gibi günümüzde sıklıkla yer alan ve bu adaletsizliğin bir parçası olmak durumunda kalınan kavramlar çoğu sanatçının gündemindedir. Sanatın geniş alanlara yayılması bu anlamda mekânı, mekânsal sorunları ve yayılan adaletsizlikleri kapsar.

Örneklendirmek gerekirse soylulaştırma kavramı üzerinden üretim yapan Krzysztof Wodiczko “yerinden edilme” kavramını incelerken, Clayton Patterson soylulaştırma sürecini yaşayan “alt kültürleri” araştırmaktadır. “Boyle Heights Savunması” adlı eylem grubunun sosyal medya hesabı üzerinden bölgenin soylulaştıkça “yoksunlaştığını” gösterirken, Do Ho Suh ve Gordon Matta Clark ise mekânsal ilişkilere, kentle kurdukları diyaloga dair izlerle birlikte yaşamın getirdiği değişimleri ortaya koyan belleğini koruyan eserler sunmuşlardır.

Ayşe Erkmen ve Gülsün Karamustafa da soylulaşmış mekânlara müdahale eden, eleştirel arayüzler oluşturmuşlardır.⁶ Makale içerisinde yer verilen sanatçılardan Marjetica, kent hakkının kolektifin verdiği mücadelelerle elde edilmesi gerektiğini, Samantha Lo ve Priya Geetha ise aidiyet, kamusal alan hakkı, mekansal adalet gibi kavramları kendi sanat pratikleriyle incelemişlerdir.

Mekânsal adalet için gerçekleşen eylemler, kentin adaletsiz bölgelerini ve bu bölgelere uygulanan tutumu ve toplumun zamanla adaletsizlik karşısında nasıl şekil aldığını yansıtır. Örneğin mekan içinde gerçekleşen bir performansta hedef izleyiciye aktarılan durumla ilgili farkındalık sağlamaktır. Gündelik yaşama dair olan bu performanslarda izleyiciyle iletişim kurularak toplum ve adaletsizlik kavramı anlatılır.

3.2.1. Marjetica Potrc

Mimar Marjetica Potrc sahaya özgü araştırma projeleriyle uluslararası alanda tanınır. İnsan yaşamının temellerinden biri olan korunma ve kuşatma ihtiyacıyla ilgilenir. Kentsel yaşamdaki durdurulamayan plansız konut artışı sonucu temel haklarından mahrum kalan insanların sorunlarını ele almıştır. Çalışmaları aktivizm, şehircilik ve antropolojinin kesiştiği noktadadır. Bu anlamda çalışmaları, çağdaş kentin örgütlenmesi ve yönetiminde topluluk temelli çözümlerin tanıklığını vermeyi amaçlayan projelerin bir kaydını sunar.

⁶ <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1879067>

Görsel 1. *Karakas: Büyüyen Evler*, 2018; Yapı Malzemeleri; 7,5 x 3,35 x 5,30 m; Marjetica Potrc

‘‘Karakas: Büyüyen Evler’’ (Görsel 1) ismini verdiği yapı çalışması, gayri resmi Karakas kentindeki iki binanın mimari bir vaka çalışmasıdır. İnşa edilen yapı ile altyapı (enerji, iletişim ve su temini) arasındaki müzakereleri gösterir. Modernizmin resmi şehri Karakas'ın oluşturulmaya çalışılan kentsel kültüründen farklı olarak gayri resmi şehir, köy benzeri topluluklar oluşturan küçük kendi kendine inşa edilmiş mahallelerden oluşan bir kırsal kültürü temsil eder. Burada topluluk alanı kamusal alandan üstündür ve tartışılarak müzakere edilen sözlü düzenlemeler yazılı düzenlemelerden daha önemlidir. Marjetica Potrc, Karakas'ta yaşayan insanların kendi kültürlerini benimseyip dışarıdan gelen yeni ve yabancı kültüre dirençli olmasını anlatır. Kent sakinleri, bireysellikle gelen soyutlanmayı değil, bir topluluklar kentinde yaşamayı tercih etmiştir.

Görsel 2. *İstanbul: Çatı Odası*, Yapı malzemeleri, enerji ve iletişim altyapısı, 2003, 'Şiirsel Adalet' 8. Uluslararası İstanbul Bienali, İstanbul

Marjetica Potrc, İstanbul Bienali'nde yer alan bu yerleştirmesinde (Görsel 2) mekanla birebir ilişki halindedir. İstanbul Kuştepe'de özel mülkiyete ait düz damlı bir evin üzerine inşa edilmiş bir teneke çatıdan oluşmaktadır. Sergi kapandıktan sonra evde yaşayan aile geçici giydirme duvarları kalıcı duvarlarla değiştirmiştir. Sanatçının yer aldığı bienalin temasında da var olan adalet kavramı, coğrafya üzerinde adaletin var olup olmadığını ve küreselleşen dünyada ne kadar eşit dağıldığını sorgular.

3.2.2. Priya Geetha Dia Absent

Singapur'un altın kızı veya Midas dokunuşlu kız olarak adlandırılan Priya, Amerikalı kavramsal ve pop sanatçısı Jenny Holzer 'den etkilenmiştir. Kendi kendini finanse eden ve kendi ifadesiyle çalışmalarını toplu konut alanlarını "dönüşüm simyası yoluyla" yükseltmek ve içinde yaşadığı toplum hakkında kişisel ifadeler olarak kullanır. Priya altını, Singapur'daki, şartlandırılmış zihniyetlere meydan okuma ve direnme girişimine orta ve mecazi bir gönderme olarak görür. Çalışmalarında özellikle altın ve mylar kullanan Priya için altın, Hintli-Singapurlu kimliğinin bir göstergesidir. Hint asıllı olduğu için çalışmalarında genellikle göçmenliğini temsil eder. Çünkü altın takı ticareti Singapur'a gelen birçok Hintli için önemli bir gelir kaynağıdır. Onlar için zenginlik ve statünün bir göstergesi ve bir kimlik belirteci olarak görülür.

Mylar kullanımı, Priya'nın Avrupa'daki mülteci durumuna bir gönderme niteliğindedir. Avrupalı sanatçıların özellikle Suriye'yi saran krize dikkat çekerek savaş ve çatışma konusunda farkındalık yaratmak için bu materyali kullandıklarına inanır. Mylar, Avrupa kıyılarında bulunan sığınmacılara dağıtılan battaniyelerin yapımında kullanılan malzemedir. Bununla birlikte bu Singapurlu sanatçı için mylar, ekonomik olarak inşa edilmiş beton bloklara değer katmak için kullanılır. Ayrıca, bir farkındalık ve mevcudiyet durumu yaratmak için hazır bir malzeme kullanarak neyin sanat olarak görülmesi gerektiğine dair dar görüşlü algıya meydan okumak ister.⁷

Görsel 3. Priya Geetha Dia Absent, *Altın Merdiven*, mekan üzerine altın yerleştirme, 2017

Altın Merdiven (Görsel 3) isimli bu çalışma Mart 2017'de, Reddit çevrimiçi forumunda Jalan Rajah tarafından yayınlandı. Toplu Konut Geliştirme Kurulu (HDB) bloğunun 20. katında görülen çalışma ana akım medyanın dikkatini çekince tüm ülkede gündem oldu. Bu olay enstalasyonun doğasıyla ilgili tartışmalara yol açtı ve bazıları onu sanat olarak görürken, diğerleri onu vandalizm olarak nitelendirdi. Altın Merdiven, internet ve sosyal medyanın

⁷(<https://artlyst.com/features/female-midas-depicts-alternative-golden-perspective-visual-art/>)

sanat eseri izleyicilerini genişletme potansiyelini ve etkili kamusal sanat müdahalelerinin gündeme getirdiği siyasi meselelerle ilgilenen insan yelpazesini göstererek, sivil kaygıları nasıl canlandırabileceğini vurguladı. Altın Merdiven, kamusal sanat ile kamusal alanın sabit, taşınmaz ve çürütülemez bir alandan ziyade akışkan, dinamik ve çekişmeli olabileceğini iddia etti. Özel ve kamusal alan muğlaklığını gözler önüne serdi. Kamusal alanın gri ve kasvetli duruşundansa renklendirilmesi gerektiğini savundu.

Görsel 4. Priya Geetha Dia Absent, *Upgrade*, Myler üzerine işleme, 2018, sergiden bir fotoğraf

Upgraded (Görsel 4-5), 2018'in başlarında bir toplu konut bloğuna kurulan, yok-mevcut başlıklı bir kamusal sanat müdahalesinin reproduksiyonudur. Upgraded için sergilenen altın mylar filmleri, asılan 24 bayraklık bir dizinin parçasıdır. Her altın film, Singapur'daki toplu konut sistemi içinde yer alan kültürün, geleneksel inançların, sosyo-ekonomik statülerin, düzenlemelerin ve siyasetin çok yönlü toplumsal yorumlarını ifade eden ayrı bir kırmızı etiket taşır.⁸

8 (<https://priyageethadia.com/UPGRADED>)

Görsel 5. Priya Geetha Dia Absent, *Upgrade*, Myler üzerine işleme, 2018, sergiden bir fotoğraf

3.2.3. Samantha Lo

SKLO takma adıyla da bilinen Singapurlu sanatçı Sam Lo (doğum adı Samantha Lo) estetik ve görsel referanslarını uluslararası sokak sanatıyla yakından uyumlu hale getirdi ve bir protesto eylemini temsil etmek için punk kültürünün görsel göstergelerinden yararlandı. Çoğunlukla kamusal alana sanat ile müdahale etmeyi seçen SKLO, halka açık yerleri belirlerken kalkınma ve miras, kimlik ve aidiyet arasındaki gerilimleri doğrudan ele aldı. Kamusal alanın aitliği, mekanın adaletsiz dağılımı ve kent hakkı kavramlarıyla ayrıca ilgilendi.

Görsel 6. Samantha Lo, *My Grandfather Road*, Mekan üzerine spreyle müdahale, 2016.

Proje (Görsel 6), doğrudan müdahale yoluyla şehir manzarası üzerinde belirgin bir Singapurlu kimliği ortaya koymanın bir yolu olarak kavramsallaştırıldı. Sanatçı Singapur çevresindeki birçok yola mekanın aitliğini vurgulamak için spreyle boyayla 'My Grandfather Road' (Dedemin Yolu) kelimesini yazdı. 2012 yılında Samantha Lo, özellikle kamuya açık alanlarda sergilediği performanslardan sonra vandalizm nedeniyle tutuklandı ve halka açık bir yola spreyle boyadığı için yargılanmak zorunda kaldı. Tutuklanması, devletin sanat ve vandalizm tanımları üzerine yerel bir tartışmayı ateşledi. Lo'nun tutuklanmasından iki yıl sonra "PAT" adı verilen bir girişim başlatıldı ve bu girişimde olan insanlar 170 metre uzunluğundaki 'My Grandfather's Road' parçasını tamamladı. Eser, tutuklanmasına neden olan orijinal sanat eserini taklit ediyordu. Sanatçı; kimlik, aidiyet, mekansal adalet gibi konuları esprili bir dil kullanarak sokağa taşımayı tercih etti. Samantha, çalışmalarında kamusal alanda bulunan sanat eserinin etrafındaki mekânsal siyasete kendi dilinde itaatsizlik ve yıkımla cevap verdiğini belirtir.

4. SONUÇ

Günümüzde kent hakkını koruyabilmek ve insanların kendi kaderini sağlıklı devam ettirmesi için kollektif hareket etmesi gerekmektedir. Genellikle mahallelerin fiziksel duruşuna odaklanıp kültürün yok sayılması ve sosyal boyutların dikkate alınmaması, yerinden edilmeyle sonuçlanmıştır. Bu yerinden edilme durumu, mekânda adaletsizliği doğurmuştur. Mekânsal adalet, toplumsal adaleti mekânsal perspektiften incelemiştir. Kent ve mekân, bireylerin zihinsel ve pratik eylemleriyle, kolektif üretim süreciyle şekillenmektedir. Mekânın disiplinlerarası bir araştırma sahası oluşu sebebiyle birçok sanatçı soylulaştırma, kent hakkı, adaletsizlik, mekanda yabancılaşma ve mekansal adalet gibi konulara eğilmişlerdir.

Makalede yer verilen sanatçılarda özellikle kendi kültürlerinden ve kendi yaşadıkları adaletsiz süreçlerden bahseden örnekler seçilmiştir. Bu çalışmalarıyla toplumun şekillenmesine, kamusal alanda yapılan işlerde adaletsiz tutumların fark edilmesine sebep olmuşlardır. Onlar için sanat, mekansal adaletin yansıtılmasında bir araçtır. Örneğin, Priya Geetha Singapurlu kimliği yüzünden gelen ayrımcılığın kamusal alanda getirdiği sınırlar yüzünden yaşadığı adaletsizliği mekâna taşımıştır. Kamusal alan ve özel alan arasındaki uçurumu kimliğini yansıtan öğelerle ortaya koymuş ve mekanda oluşan adaletsizliği yansıtmıştır.. Aynı şekilde Samantha Lo, kimlik ve aidiyet konusundaki adaletsizlik düşüncelerini herkesin görebileceği kamusal bir alana taşımış ve mekanın sınırlarını kendince yeniden çizmiştir. Sokak tarzıyla ön planda olduğu ve esprili bir dil kullandığı için toplumda kendini daha çok belli etmiştir. Marjetica Potrc ise, çalışmalarını yerinden edilme meselesi üzerinden Karakas'ta yaşayan insanların kendi kültürlerini benimsemelerini ve sosyal ilişkilerini kollektifle koruma isteğini anlatmıştır.

KAYNAKÇA

Baysal, C. (2019). Kent Hakkından Kentsel Muhalefete Bakmak. XXI. Retrieved from <https://xxi.com.tr/i/kent-hakkindan-kentsel-muhalefete-bakmak>

Demirer, Y. Y. D. (1999). Kıskaçında Çevre ve Kent. Ankara, Turkey: Ütopya Yayınevi.

Harvey, D. (2014). Postmodernliğin Durumu [The Condition of Postmodernity] (S. Savran, Trans.). Istanbul, Turkey: Metis Yayınları.

Harvey, D. (2012). Sermayenin Mekânları [Spaces of Capital] (B. Kıcıır, D. Koç, K. Tanrıyar, & S. Yüksel, Trans.). Istanbul, Turkey: Sel Yayıncılık.

Keleş, R., Yavuz, F., & Geray, C. (1973). Şehircilik: Sorunlar, Uygulama ve Politika [Urbanism: Problems, Applications, and Policies]. Ankara, Turkey: SBF Yayınları.

Lefebvre, H. (1991). Production of Space. Cambridge, UK: Blackwell.

Lefebvre, H. (2015). Şehir Hakkı [Right to the City] (I. Ergüden, Trans.). Istanbul, Turkey: Sel Yayıncılık.

Sadri, H. (2011). Kadınların Kent Hakkı [Women's Right to the City]. TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülten No: 87, 48-51. Retrieved from <http://www.mimarlarodasiankara.org/dosya/bulten-87.pdf>

Smith, N. (2006). Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma [New Globalism, New Urbanism: Gentrification as a Global Urban Strategy]. *Planlama Dergisi*, 36, 13-25.

Smith, N., & Williams, P. (2015). *Kentin Mutenalaştırılması* [Displacement of the City] (M. Uzun, Trans.). Istanbul, Turkey: Yordam Kitap.

Soja, E. (2010). *Seeking Spatial Justice*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Tekeli, İ. (2010). *Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları* [Historical Writings on Urban Planning and Urban Research in Turkey]. Istanbul, Turkey: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Uysal, E. Ü. (2006). Soylulaştırma Kuramlarının İstanbul'da Uygulanabilirliği Cihangir Örneği [Applicability of Gentrification Theories in Istanbul: The Case of Cihangir]. *Şehir Plancıları Odası Yayını*, 2006(2), 77-91.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.diken.com.tr/toki-ev-sahiplerini-memnun-edemiyor-3-kisiden-biri-tokid-en-sikaye-tci/>

<https://sozluk.gov.tr/>

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Mek%C3%A2n>

<https://mekandaadalet.org/mekanda-adalet-nedir/#top>

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1879067>

(<https://artlyst.com/features/female-midas-depicts-alternative-golden-perspective-visual-art/>)

(<https://priyageethadia.com/UPGRADED>)

GÖRSEL KAYNAKLAR

Görsel 1. *Karakas: Büyüyen Evler*, 2018; Yapı Malzemeleri; 7,5 x 3,35 x 5,30 m; Marjetica

Potrc <https://www.meer.com/en/57827-marjetica-potrc> Erişim tarihi: 10.11.2022

Görsel 2. *İstanbul: Çatı Odası*, Yapı malzemeleri, enerji ve iletişim altyapısı, 2003, 'Şiirsel Adalet' 8. Uluslararası İstanbul Bienali, İstanbul <https://www.potrc.org/project1.htm> Erişim tarihi: 11.11.2022

Görsel 3. Priya Geetha Dia Absent, *Altın Merdiven*, mekan üzerine altın yerleştirme, 2017 <https://priyageethadia.com/UPGRADED> Erişim tarihi: 15.11.2022

Görsel 4. Priya Geetha Dia Absent, *Upgrade*, Myler üzerine işleme, 2018, sergiden bir fotoğraf <https://priyageethadia.com/UPGRADED> Erişim tarihi: 19.11.2022

Görsel 5. Priya Geetha Dia Absent, *Upgrade*, Myler üzerine işleme, 2018, sergiden bir fotoğraf <https://priyageethadia.com/UPGRADED> Erişim tarihi: 21.11.202

Görsel 6. Samantha Lo, *My Grandfather Road*, Mekan üzerine spreyle müdahale, 2016. <https://www.vice.com/en/article/k78n7x/singapore-sticker-lady-sam-lo> Erişim tarihi: 10.12.202